ISSN 2278-8808 SJIF 2014 = 4.889
An International Peer Reviewed & Referred
SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

महाविद्यालयीन शिक्षक आणि शिक्षणाची आव्हाने

प्रा. डॉ. राजकुमार संतराम सुरवसे
शारदाबाई पवार महिला महाविद्यालय, शारदानगर, माळेगाव बु।।, ता. बारामती जि. पुणे.

Scholarly Research Journal's* is licensed Based on a work at *www.srjis.com

महाविद्यालयीन f”ाक्षक आणि f”ाक्षणाची आव्हाने या विषयावरती पेपर सादर करण्याची संधी प्राप्त झाली आहे. त्यासाठी मी आपला ऋणी आहे. या विषयावरती मांडणी करताना दोन मुख्य भूमिका आपल्या परिषदेत वि”ाद कराव्या वाटतात. पहिली म्हणजे भारत हा दे”ा बहुधर्मिय समाज असलेला दे”ा आहे. त्यामुळे भारतीय समाजापुढे धर्माचे सामाजिक पेच निर्माण होताना दिसतात. यातून धार्मिक मूलतत्ववाद व सांस्कृतिक राष्ट्रवाद या रूपाने जातीयवाद हा घटक तरूण पिढीसमोर भावनिकदृष्टया समोर येत आहे. भूतकाळातील व भविष्यकाळातील विकासाची स्वप्ने धुसर करतांना दिसतो. त्यामुळे तरूण पिढी भयग्रस्त झालेली दिसते.

दुसरी महत्वाची भूमिका अत्यंत महत्वाची वाटते आणि ती म्हणजे, महाविद्यालयीन f”ाक्षकांसमोरची आहे. भारत द”ाात प्राथमिक शाळापासून ते विद्यापीठीय f”ाक्षकांनी राष्ट्राच्या उभारणीत सुरूवातीला मोलाचे योगदान दिलेले आहे. f”ाक्षक हे समाजा”ाी संबंधित आहेत. त्यांनी मनावरती घेतले तर सामान्य जनतेच्या सामाजिक, राजकीय व सांस्कृतिक वास्तवात हस्तक्षेप करण्याची व या क्षेत्रांना विधायक वळण देण्याची क्षमता जागृत करू शकतात आणि विकसित करू शकतात. f”ाक्षकांच्या बुध्दीमत्तेचा राष्ट्र उभारणीत व सामाजिक चळवळीत वापर करण्यास विसर पडल्यामुळे तेही या घटकांपासून दूर गेल्याचे दिसते. त्यांना वि”वास व त्यांच्या सामर्थ्याची ओळख करून दिली तर f”ाक्षक या व्यवस्थेत बदल करू शकतात.

जागतिकीकरण व शिक्षण :

भारतात दिसणारी असुरक्षितात, भयग्रस्तता ही आपल्यापुरती मर्यादित दिसत नाही तर ती जागतिक पातळीवरती आहे. एकविसाव्या शतकाच्या सुरूवातीला प्राचीन धर्मांच्या आधुनिकीकरणऐवजी आधुनिकीकरणांचे धार्मिकीकरण झालेले दिसते. यातूनच दह”ातीचा मार्ग अवलंबिला गेला. विसाव्या शतकाच्या शेवटाने नवीन व्यवस्था दिली. त्याचे नाव जागतिकीकरण हे होय. जगातील विविध प्रदे”ाात त्या प्रक्रियेचे प्रमाण कमी अधिक आहे. जागतिकीकरण ही प्रक्रिया मूळात व्यापारी तत्वावर आधारलेली असल्याने उदारीकरण, तंत्रज्ञान, भांडवल व व्यवस्थापन यांच्या साहयाने ती जागतिक अर्थव्यवस्थेला बांधून ठेवते.

यातून f”ाक्षणाची जबाबदारी राजसंस्थेने दूर केल्याचे दिसते. f”ाक्षक या घटकाने आपला बचाव करून समाजाला जागतिकीकरणाचे विचार सांगणे गरजेचे आहे. आपल्याजवळ असणारी साधने व त्यातील नेमके वास्तव कबूल करून सुधारणा करणे ही खरी f”ाक्षणाची जबाबदारी आहे.

शिक्षणातील वास्तव :

भारतीय स्वांतत्र्य चळवळीने भारत एक राष्ट्र बनविण्याचा प्रयत्न केला. तर भारतीय राज्यघटनेने भारताला सार्वभौम, प्रजासत्ताक, धर्मनिरपेक्ष आणि समाजवादी विचार दिले. ही भारताच्या इतिहासातील एक महत्वाची घटना होय. यातून आपण विकासाचा मार्ग अवलंबिला. जागतिक परिस्थितीने राज्यसंस्थेला तीव्र स्पर्धेत उतरविले. f”ाक्षण हे समाज परिवर्तनाचे एक प्रभावी साधन आहे. सामाजिक बांधीलकी नसलेले f”ाक्षण माणसाला स्वार्थी व अहंकारी बनविते. म्हणून f”ाक्षणाचा उपयाग समाज हिताच्या उपयोगी झाला पाहिजे. त्यासाठी महात्मा फुले, राजर्षी शाहू महाराज आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

यांनी ि"ाक्षणाचे महान कार्य केले. बहुजन समाजाला पा"चात्य प्रबोधन चळवळ समजावून सांगितली व त्याला माणूसपणाची जाणीव निर्माण करून दिली. आजच्या ि"ाक्षकांनी हा विचार अंगीकृत करून भारतीय इतिहासाला योग्य वळण देवून समाज प्रबोधन करावे त्यातच आपले कर्तव्य आहे.

शिक्षणव्यवस्था व राज्यसंस्था :

स्वांतत्र्यानंतर आपण कोणत्या क्षेत्रात किती प्रगती केली हे ि"ाक्षणव्यवस्था व राज्यसंस्था या घटकातून समजून घेतल असता. भारतीय राज्यघटनेने तिच्या मार्गद"र्ाक तत्वात चौदा वर्ष वयाच्या आतील सर्व मुलांमुलींना ि"ाक्षण सक्तीचे आणि मोफत करण्याचे भारतीयांना वचन दिले. एकूण राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या सहा टक्के रक्कम ि"ाक्षणांवर खर्च करण्याचे आणि त्या रकमेचा अर्धा भाग प्राथमिक ि"ाक्षणावर खर्च करण्याचे जाहीर केले होते. 1951–52 साली ि"ाक्षणावर केवळ 0.7 टक्के खर्च होत होता. तो 1999–2000 साली 3.90 टक्क्यांवर गेला. ही बाब समाधानाची असली तरी सरकारने दिलेली आ"वासने आणखी कितीतरी दूर आहेत.

स्वांतत्र्यानंतर भारतातील निरक्षरांच्या संख्येत वाढ होत आहे. पुरूषांच्या तुलनेत स्त्रियांच्या साक्षरतेचे प्रमाण कमी आहे. समाजातील दुर्बल, अनुसूचित जाती, जमातींचे साक्षरतेचे प्रमाण कमी आहे. प्राथमिक शाळेतील गळतीचे प्रमाण खूप आहे. भारत सरकारने 1985 साली प्रसिध्द झालेल्या Challenges of Education या अहवालात प्रसिध्द केले आहे. त्याचबराबर 2001 च्या जनगणना अहवालात भारतातील साक्षरांची संख्या 65.38 टक्के होती त्यात पुरूष 75.85 तर स्त्रियांचे प्रमाण 54.16 टक्के आहे. अ"ाी विषम टक्केवारी समोर येते.

ि"ाक्षण क्षेत्रात सुधारणा करण्यासाठी अनेक आयोग नेमले. त्यांनी महत्वपूर्ण अहवाल देवूनसुध्दा त्याची अंमलबजावणी होत नाही. कोठारी आयोगाने ि"ाक्षणातील विषमता टाळण्यासाठी महत्वाची उपाययोजना सुचविली. त्यावरती राज्यसंस्था संथगतीने प्रगती करताना दिसते.

वरील विवेचनातून ि"ाक्षण या घटकाला ि"ाक्षक हा घटक सावरू शकतो. त्याला चळवळीचे रूप देता येईल. स्वतःचे व सर्वांचे जीवन अर्थपूर्ण बनविता येईल. याची सारी शक्ती आपल्याजवळ आहे. त्यासाठी आपल्या वैचारिक कुवतीप्रमाणे योगदान देणे महत्वाचे ठरेल.

संदर्भ :

अ. रा. कामत, स्त्री ि"ाक्षण आणि सामाजिक बदल, समाजप्रबोधन पत्रिका (मार्च 1980)

संपा. चौसाळकर अ"ाोक, प्राचार्य नागोराव कुंभार गौरवग्रंथ, विचारवंत आणि समाज, युनिक, 2015, पुणे.

Sanjay Seth, Subject Lessons : The Western Education of Colonial India (New Delhi : Oxford, up 2007)